

is een levende hond dan een dode leeuw.¹ Begin januari '44 kwam Levisson als Engelandvaarder in Londen aan.

Slechts van weinig ontvluchtelingen kennen wij bijzonderheden. Uit die bijzonderheden blijkt dat sommigen in een donkere nacht zich onder het prikkeldraad doorgroeven, anderen zich verstopten wanneer zij buiten het kamp bijvoorbeeld op het land moesten werken – daarbij werden zij door marechaussees bewaakt, maar er was begin februari '43 onder die marechaussees één (een opperwachtmeester die de bij de ingang van het kamp geplaatste politiepost bemande) die zich als een felle antisemiet voordeed maar, als hij de groep tellen moest welke voor werk het kamp verliet, telkens een cijfer riep en opschreef dat twee of drie te laag was, zodat hij twee of drie Joden de gelegenheid gaf te vluchten zonder dat zulks bij terugkomst van de groep in het kamp onmiddellijk ontdekt zou worden. Soms kwamen Joden het kamp uit door zich te verbergen in vrachtauto's die goederen waren komen afleveren; de Joodse acteur Rob de Vries, lid van de illegale groep 'Fiat Libertas', wist eens de machinist van een trein die Westerbork moest binnenrijden, over te halen dicht bij het kamp zijn plaats af te staan – op diezelfde locomotief smokkelde de Vries zijn vriendin het kamp uit. Een aantal andere Joden kwam het kamp uit doordat zij in een lorrie of in een jutezak, z.g. als lijk, naar het buiten het prikkeldraad gelegen kleine crematorium gebracht werden – daar werden zij dan opgevangen door iemand die een vals persoonsbewijs en geld bij zich had (die ontvluchtelingen waren voorbereid door G. van Reemst-de Vries die, gepakt wegens illegaal werk, eind '42 als 'strafgeval' Westerbork binnengevoerd was en in de zomer van '43 zelf het kamp wist te verlaten). In de periode herfst '43–maart '44 slaagde voorts de groep Westerbeek (de groep die talrijke z.g. Palestina-pioniers naar Spanje wist over te brengen) er in, enkele tientallen Joden uit Westerbork te bevrijden, hoofdzakelijk doordat de groep hun nagemaakte papieren in handen speelde waardoor zij buiten het kamp kwamen; daar werden zij dan door personen die extra fietsen bij zich hadden, opgewacht en onmiddellijk naar onderduikadressen gebracht.

Twee of drie keer hebben illegale groepen plannen beraamd voor de ontvluchting van grote groepen Joden tegelijk – al die plannen zijn door verschillende oorzaken niet tot uitvoering gekomen. Het is bij tweehonderdtien ontvluchtelingen gebleven. Op meer dan honderdduizend gedeporteerden vormen zij slechts een zeer bescheiden percentage: minieme haperingen van een gestadig doorwerkende deportatie-machinerie.

¹ R. A. Levisson: 'Verslag' (z.j.), p. 7 (Doc II-217, a-19).